

De Waddenzee is van iedereen

Hoe beheer je een natuurgebied terwijl je er ook handel uit haalt?

Sociale wetenschappers Tine de Moor en Maarten Bavinck brengen twee nieuwe dimensies in de discussie. Soms is het zelfs beter voor de natuur als de mens ook wat van de natuurlijke rijkdommen oogst, betogen zij.

Maar de overheid moet wel duidelijk zijn en de grenzen bewaken.

Tine de Moor:

Het levenswerk van Tine de Moor, hoogleraar sociale en economische geschiedenis in Utrecht, richt zich op *commons*. Tussen 'markt' en 'overheid' zit een groot grijs gebied: het terrein waar mensen samen moeten zien dat ze de exploitatie en het voortbestaan van hun leefomgeving organiseren.

De Waddenzee is van ons allemaal. We willen er natuur koesteren, recreëren, vissen, gas- en zout winnen. Kun je zo'n gebied besturen als gemeenschapsbezit?

De Moor geeft twee belangrijke argumenten waarom ze daar niet in gelooft: de groep belanghebbenden is te groot en divers en er is nauwelijks ruimte voor eigen keuzes. Vroeger toen de Waddenzee vooral als werkgebied fungeerde van aanwonenden, was het duidelijk wie betrokkenen waren. De groep belanghouders is veel ruimer geworden doordat de Waddenzee nu wereldwijd beschermd natuurgebied is. Als je de wadden al gezamenlijk zou willen besturen, zit er een veel te grote groep aan tafel om zo'n gebied redelijkerwijs te kunnen besturen. De Moor: 'Je hebt zo'n zelfde ontwikke-

ling gezien bij het waterbeheer. Waterschappen zijn opgericht door bewoners die samen hun land wilden bemalen. Maar de landschappelijke omstandigheden zijn inmiddels totaal veranderd en de belangen lopen sterk uiteen. Lokale bestuurders zijn dan niet langer in staat om die goed af te wegen.' Ten tweede vraagt ze zich af of er bij de overheden wel ruimte is om stakeholders zeggenschap te geven. 'Wanneer je de Waddenzee als *common* wilt besturen, moeten de betrokkenen onderling de regels kunnen afspreken. Wanneer je je samen committeert, ga je je veelal vanzelf beter gedragen. Sociale controle is een essentieel onderdeel van gemeenschapsbestuur. Maar daarbij hoort een belangrijke voorwaarde: je moet *commons* manoeuvreerruimte gunnen. Nu de overheden natuurwaarden van de waddenregio tot topprioriteit hebben bestempeld lijkt het haar logischer om de Waddenzee te besturen als 'publiek goed'. 'Je kunt er bijvoorbeeld een Nationaal Park van maken. Dat is eenduidig. Iedereen die iets in de Waddenzee wil, weet waar hij met zijn vraag moet zijn en hoe die wordt gewogen.'

Heeft de kennis over commons voor de Waddenzee dan wel waarde?

De Moor ziet zeker kansen op deelonderwerpen, zoals de begrazing van de kwelders of de kleinschalige visserij. 'Door bijvoorbeeld anders te oogsten kunnen mensen soms meer voordelen binnenhalen terwijl de natuur zich beter kan herstellen. Zulke kansen komen vaak pas boven drijven als partijen werkelijk met elkaar in gesprek raken en van elkaar begrijpen waar hun belang ligt.' Eén van de mooiste kwelders op Ameland bijvoorbeeld is het bezit van een oud boerencollectief. Door goed afgestemde begrazing heeft Nieuwlandsreid plantengroei gekregen die natuurbeheerders een topprestatie vinden. Mensen verstaan elkaar beter als ze een goed beeld hebben van hun eigen en elkaars drijfveren, weet De Moor. 'In feite is dat de essentie van mijn betoog in Homo coöperans.' Ze analyseert in haar oratie van 2013 de opkomst van broodfondsen, zorgcoöperaties en andere moderne vormen van zelforganisatie. Haar theorie begint met 'nut' en 'eigenbelang'. Wie de gebruikswaarde van de gezamenlijk beheerde bron scherp op het netvlies heeft, kan veel alerter zoeken naar kansen om te oogsten en duurzaam te beheren tegelijk. Met een praktische insteek zullen mensen al gauw meedoen, denkt De Moor. 'De mens is een sociaal wezen. Alleen door zich te verbinden met anderen kan hij zijn eigenwaarde verwezenlijken. De fout die veel activisten maken is dat ze denken dat mensen handelen vanuit altruïsme. Dat is maar voor een klein deel van de bevolking het geval – en dan ook vaak alleen in een beperkte periode van hun leven.'

Hoe kun je gebruikers medeverantwoordelijk maken voor de bescherming van de Waddenzee?

'Dat is een lastige zaak.' Na even nadenken stelt ze een weder-vraag: 'Wie wil dat eigenlijk?' De politiek lonkt naar burgerkracht, bestuurders gunnen stemmers graag de mond en belangengroepen willen hun achterban op het schild hijsen. De Moor: 'Willen ze ook macht afstaan? Daar gaat het eigenlijk om. Je kunt natuurlijk een gebruikersraad instellen, maar dat moet je alleen doen als het zinvol is. Ik zou trouwens niet snel spreken over *gebruikers* want dat heeft iets in zich van weghalen. Ik zou eerder spreken over stakeholders. Een coöperatieve structuur geeft meer betrokkenheid, dat zeker, maar het werkt alleen als je daarmee ook werkelijk ruimte biedt om mee te beslissen.'

Maarten Bavinck:

'Beschermen van zee is een stuk lastiger dan beschermen van land', waarschuwt Maarten Bavinck. De rijkdom van de zee is voor een deel onzichtbaar – vis zwemt bijvoorbeeld onder de opper-

vlakke, water dat nu in de Waddenzee is, stroomt over een paar uur de Noordzee in. Maar ook wat vissers denken blijft onder de waterspiegel. Bavinck is gedragswetenschapper bij de Universiteit van Amsterdam op het terrein van rechtvaardigheid en duurzaam beheer van de zee. Hij richt zijn studies vooral op Zuid-Azië. 'In Nederland denken we in termen als 'het overbruggen van verschillen'. Hier polderen we alles bij elkaar. In Azië lukt dat minder goed omdat daar hele oude culturele normen een rol spelen naast het huidige rechtssysteem. Mensen kunnen met elkaar in conflict raken omdat hun waarden verschillend zijn, *legal pluralism*. Dan kan het moeilijk zijn om een overbrugging te maken. Misschien lijkt dat te lukken met rationele argumenten, maar eronder zit een diep gevoel dat je daarmee geen recht doet.' Bavincks ervaring in het oosten heeft hem geleerd ook in de Nederlandse situatie verder te kijken dan de papieren werkelijkheid. En zo kijkt hij ook naar de Waddenzee. In Nederland is de visserij dichtgetimmerd. Er is Europees beleid met regels om dat uit te voeren. 'Wat vissers denken, blijft deels onder de oppervlakte.' Decennialang ging het beleid steeds één kant op: het moest efficiënter en grootschaliger door de overheid geregeld. 'Er is weinig ruimte voor wat de vissers denken, terwijl zij wel eerst betrokkenen zijn. Wat zij vinden, mag er haast niet zijn.' Bavinck herkent de daaruit voortkomende reactie: met een diep conflict onder het oppervlak ligt obstructie op de loer. Rond 1900 waren er 100.000 vissers in Nederland, nu nog maar een paar duizend, grotendeels werkzaam op grote boten. De kleinschalige visserij is bijna verdwenen. Maar er is inmiddels een kleine tegenbeweging aan het opkomen. Bavinck wil de pendule graag een zetje geven, want kleinschalige visserij heeft voordelen die in Nederland uit het oog zijn verloren. Om te beginnen brengt een haven met kleine vissersboten levendigheid die de waddenkust goed kan gebruiken. 'Denk ook eens aan andersoortige werkgelegenheden. Aan de Groningse en Friese kust liggen krimpgebieden. Als visser op het wad werk je buiten. Het is zwaar, maar ook mooi werk, en avontuurlijk.' Kleinschalige visserij hoeft niet strijdig te zijn met de natuurbescherming als het goed is afgestemd op de veerkracht en het herstellvermogen van het natuurlijke systeem. Volgens de *common*-theorie van De Moor kan goed afgestemde benutting de kracht van een natuurgebied zelfs versterken. Om de kleinschalige visserij in de Waddenzee te stimuleren moet er nog veel gebeuren, waarschuwt Bavinck. In de eerste plaats moet de overheid het speelveld goed vastleggen – de grote jongens zullen uit zichzelf niet gemakkelijk ruimte maken. Vooralsnog doet het rijk niets in die richting. Na het mantra van de grootschaligheid gaat het rijksbeleid nu over duurzaamheid en vermindering van de controle- en regeldruk.

Controle is al sinds de vangstbeperkingen een lastig dossier. Met een beperkte vloot van grote moderne boten kan de overheid gemakkelijker de vinger aan de pols houden dan met honderden kleinere bootjes. Wie een kleine vissersboot heeft – vaak zijn die ouder ook – heeft niet altijd een elektronisch logboek en een moderne weeginstallatie aan boord. De verdiensten in de kleinschalige visserij zijn beperkt en de mogelijkheid om te investeren in toeters en bellen is navenant. Evenmin helpt het dat de kleine vissers ook een eigen mening hebben: ze laten zich vertegenwoordigen door een waaier aan organisaties. Ook dat weerhoudt het ministerie van Economische Zaken ervan de kleine vissers naar voren te schuiven. Bavinck: ‘De belangrijkste voorwaarde is dat kleine vissers een boterham kunnen verdienen. Er moet dus een markt tot ontwikkeling komen voor hun producten. Dat sluit goed aan bij de *slow food*-beweging en de hang naar lokale producten, maar het vergt hard werken en ook politieke steun om dat voor elkaar te krijgen.’ Helemaal niet vissen in de Waddenzee is voor natuurbeschermers vaak een wensbeeld. Maar, waarschuwt Bavinck: ‘Als je een gebied helemaal afsluit maak je het ook kwetsbaar. Niemand weet dan wát er is – en voor je het weet is het dan uit het bewustzijn.’ Visserij hoeft de natuurwaarden niet te schaden. Als een natuurlijk systeem veerkrachtig is, kan het best leven met enige oogst. Daarom kan kleinschalige visserij best goed passen bij de Waddenzee.’ Zover is het nog lang niet. Bavinck wil daartoe uitgedaagd wel een richting wijzen: ‘Stel dat we nou in het jaar 2025 één haven hebben in het noorden waar minstens honderd kleine vissersboten liggen ...’ ♦

Minder paardenkracht op de Waddenzee

Je kunt de impact van visserij op een natuurgebied op verschillende manieren beperken. Bijvoorbeeld door te kijken naar de lengte van de boten. Maar waar leg je de grens? Bootlengte zegt niet veel als je vanaf je moederschip in een rubberbootje netten uitzet om harders te vangen. Van de 356 miljoen euro omzet die de hele Nederlandse visserijvloot in een jaar binnenhaalt, komt 11,5 miljoen via boten korter dan 12 meter. De overheid beperkt de visserijdruk in natuurgebieden nu door te kijken naar het motorvermogen. Schepen met meer dan 300 pk mogen niet vissen in de Waddenzee.

Naast vermogen en bootlengte kun je kijken naar de vangstmethoden. Bodem beroerende visserij heeft een andere impact dan passieve visserij (netje overboord gooien en wachten of er wat in zwemt). De mosselvisserij bijvoorbeeld ontwikkelden samen met wetenschappers mosselvanginstallaties waarbij de schelpen zich aan draden hechten waardoor de vissers (groot of klein) niet meer met korren over de bodem hoeven te slepen.

